

BİBLİYOGRAFYA :

Hızır İlyas, *Târîh-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 338, 351; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 235; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 466, 504; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 279, 280; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 173-174; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, s. 587-590; Rauf Yekta, "Tanbûrî Osman Bey", *Şehbâl*, Dördüncü sene, III/51, İstanbul 1328, s. 52-53; Yılmaz Öztuna, "Osman Bey", *TA*, XXVI, 75-76; a.mlf., *BTMA*, II, 167-169.

HASAN AKSOY

OSMAN BEY, Hamâmîzâde

(ö. 1890 [?])

Neyzen
ve dinî eserler bestekârı.

Hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Üsküdarlı nisbesiyle Hacı Osman Bey diye de anılır. Mevcut bilgilere göre Kâdirî tarikatına intisap etti ve Osman Şems Efendi'nin müridi oldu. Dönemin mûsiki üstadı Hacı Fâik Bey'den ders alarak mûsiki bilgisini geliştirdi. Aynı zamanda sesinin güzelliğiyle de bilinen Osman Bey, Üsküdar'da Ahmediye Camii ile İnadiye semti arasında bulunan Gündoğumu caddesinin Pırnal sokakla birleştiği köşede yer alan ve bugün de işletilmekte olan Ağa Hamamı'nın sahiplerinden olup hamamı çalıştırdığı için Hamâmîzâde diye şöhret bulmuştur (Haskan, II, 960). Veli-aht Mehmed Reşad'a (V. Mehmed) mensubiyeti dolayısıyla Halep'e sürüldü. Orada 1890'larda vefat ederek aynı şehirde defnedildi.

Osman Bey çok sayıda ilâhının yanı sıra şarkılar da bestelemiştir. İlâhi güftelerinin çoğu şeyhi Osman Şems Efendi'ye aittir. Yılmaz Öztuna onun iki şarkı (yegâh ve nihâvend makamlarında) ve altı adet ilâhisinin (ikisi hüseyinî, bayatî, bes-tenigâr, hicaz ve rast makamlarında) listesini vermektedir (*BTMA*, II, 167). Güftesi I. Ahmed'e (Bahtî) ait düyek usulündeki, "Dilhânesi pür nûr olur envâr-ı zikrullâh ile" mısraıyla başlayan hicaz ilâhisi meşhurdur. Pek çok talebe yetiştiren Osman Bey'in tanınmış talebelerinden biri Yusuf Dağseven'dir (ö. 1945).

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 289; a.mlf., *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 498, 503, 651, 759; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 338; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, II, 960; Yılmaz Öztuna, "Osman Bey", *TA*, XXVI, 75; a.mlf., *BTMA*, II, 167.

DİA

OSMAN DEDE, Nâyî

(ö. 1142/1729)

Kutbünnâyî diye tanınan
neyzen, bestekâr
ve şair.

İstanbul'un Vefa semtinde dünyaya geldi. Süleymaniye Dârüşşifâsı başhademelelerinden Hacı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Hüseyin Ayvansarâyî ve Hüseyin Vassâf onun Gelibolulu olduğunu, küçük yaşlarda öğrenim için İstanbul'a geldiğini söylüyorsa da (*Vefeyât*, vr. 27^b; *Sefîne*, V, 175) bütün tezkirelerde ve diğer kaynaklarda İstanbul'da doğduğu kaydedilmektedir. Çocukluğundan itibaren tasavvuf, edebiyat ve mûsikiye ilgi duyan Osman Dede, genç yaşlarında Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede'ye intisap etti. Nefeszâde Seyyid İsmâil Efendi'den hüsn-i hat meşketti. Ta'lik yazısını ve Farsça'yı Gavsî Ahmed Dede'den öğrendi; edebiyat ve mûsiki bilgilerinin yanı sıra ilk ney derslerini de ondan aldı. Neyzenlik yolunda hızla ilerlediği dönemde Gavsî Ahmed Dede bir gün Seyyid Halil Ruhâvî adlı misafiriyle sohbet ederken misafiri ney dinlemeyi arzu etmiş, ancak neyzenlerin hiçbirisi o sırada mevlevîhâne bulunmadığından Derviş Osman'dan ney üflemesi istenmiş, Seyyid Halil Efendi'nin onu çok beğenip dergâhın neyzenbaşısı olması için Gavsî Ahmed Dede'ye ricada bulunması üzerine 1091 (1680) yılında neyzenbaşılık görevine başlamıştır. Şeyhinin kızı Hatice Hanım'la evlenen Osman Dede, neyzenbaşılığı döneminde bestekârlık ve mûsiki nazariyatı konusunda da ileri bir seviyeye ulaştı. Gavsî Ahmed Dede'nin ölümünün (1109/1697) ardından Galata Mevlevîhânesi meşihatına tayin edildi. Şeyhlik döneminin önemli bir kısmı devlet erkânının ilim, sanat, edebiyat ve mûsikiye yakın ilgi duyduğu Lâle Devri'ne rastlar. III. Ahmed ve Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'nın teşvik ve himayesini gören Osman Dede otuz üç yıl bu görevi sürdürdükten sonra vefat etti ve Gavsî Ahmed Dede'nin mevlevîhânenin avlusundaki türbesine defnedildi (zamanla türbe yıkılmış, 1944 yılında Maarif Vekili Hasan Âli Yücel günümüzdeki mezar taşını diktirmiştir). Vefatına, "Osman Dede göçtü ola sırrı bâkî" (Seyyid Vehbi); "Değiştî devr-i bâkî ile fânîyi Dede Osman" (Tâhîrülmevlevî); "Adne gitti asr kutbu Mevlevî Osman Dede" (Nazîr) mısraları tarih düşürülmüştür. Osman Dede'nin Sırrı Abdülbâkî adlı bir oğluyla Saîde adlı bir kızı olmuş, oğlu onun ölümünden sonra Galata Mevlevîhânesi postnişinliği

ne tayin edilmiştir. Yukarıdaki ilk iki tarih mısraında Sırrı Abdülbâkî Dede'nin postnişinliğine de işaret edilmektedir. Osman Dede'nin kızı Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kütahyalı Seyyid Ebûbekir Dede ile evlenmiştir. Bu mevlevîhâne şeyhlik yapan ve her biri tanınmış birer mûsikîşinas olan Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsır ve Abdürrahim Kühnî dedeler Osman Dede'nin kızının çocuklarıdır.

Osman Dede neydeki üstün yeteneği sebebiyle "Kutbünnâyî" diye tanınır. Kendi adıyla anılan nota sistemini bulan Osman Dede aynı zamanda önemli bir bestekâr ve mûsiki nazariyatçısıdır. Sâkib Dede, onun yeni duyduğu bir nağmeyi kendine has işaretlerle kolayca notaya aldığını ve hemen icra ettiğini söyler. Osman Dede'nin üstün bir nota tesbit edebilme kabiliyeti olduğu, bir defa dinlediği kârı, nakış besteyi noksansız olarak kendi notasıyla kaydettiği, tiz ve pes nağmeleri hatasız yazıp okuduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Sâlim, s. 637). Nâyî Osman Dede meşhur mi'râciyyesinin yanı sıra rast, uşşak, çâr-gâh ve hicaz makamlarından dört Mevlevî âyini, segâh, dügâh, sabâ, hüseyinî ve ırak makamlarından dört tevşih, dügâh ve hüseyinî iki ilâhi, bir hüseyinî nakış yürük semâi, yirmi sekiz peşrev, yirmi beş saz semâisi bestelemiştir. Bazı peşrevlere isim koyması ona has bir özelliktir. Meselâ bir gül bahçesinden etkilenecek bestelediği rast peşrevine "gül devri", mevlevîhânenin bostanında açan kabak çiçeklerinin zarafetinden aldığı zevkle bestelediği segâh peşrevine "kabak peşrevi" adını vermiştir. Osman Dede, dostu Halvetî-Şâbânî şeyhi Mehmed Nasûhî Efendi'nin ricası üzerine güftesini yazıp bestelediği mi'râciyyeyi ilk defa Üsküdar Doğancılar'daki Nasûhî Dergâhı'nda icra etmiş, daha sonra eserin mi'rac kandillerinde tekkelerde okunması bir gelenek halini almıştır (geniş bilgi için bk. Mİ'RÂCİYYE).

Eserleri. 1. *Rab'ı Ta'bîrât-ı Mûsîkî*. Osman Dede 276 beyitten meydana gelen bu Farsça eseri, dostlarının kendisinden yanlış kullanılan mûsiki tabirlerinin doğrularını gösteren bir eser yazmasını istemeleri üzerine kaleme aldığını söyler. Eserde dua ve sebep-i tel'if niteliğindeki beyitlerden sonra kâinatın "kûn" emriyle ortaya çıktığı, Allah'ın gökleri yıldızlar, ay ve güneşle, yeryüzünü insanla süslediği, insana bahşettiği beş duyu içinde en değerlisinin işitme duyusu olduğu belirtilerek sesin önemi çeşitli benzetmelerle vurgulanmış, ardından makam, şube ve terkipler konusu ele alınmış, bunlar arasındaki

farklılıklar tesbit edilmiştir. Nâyî Osman Dede'ye göre on iki aslı makam, yirmi dört şube ve kırk dört terkip vardır. Daha sonra sesler, aralıklar ve perdeler konusunda bilgi verilmiştir. Mûsikiye dair bir mesnevi hikâyesiyle sona eren eser Fares Hariri ve Onur Akdoğu tarafından yayımlanmıştır (*Nâyî Osman Dede ve Rabî-i Tabirât-ı Mûsiki*, İzmir 1992). 2. *Nota-i Türkî*. Osman Dede'nin kendi bulduğu nota sistemiyle yazdığı altmış beş peşrevle birkaç semâinin notalarını içeren 100 yapraklık bir defterdir. *Kitâb-ı Edvâr* diye de anılan defterin ilk yaprağında Osman Dede'nin "Derviş Osman el-Mevlevî" şeklindeki imzası yer almaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde iki nüshası bulunduğu söylenen bu defterlerden biri mevlevîhâne'de çıkan yangında kaybolmuş, kurtarılan diğer nüshası Rauf Yektâ Bey'in eline geçmiş, ondan torunu Yavuz Yektâ'ya intikal etmiştir. Nota yazımında Türk mûsikisinin temel ses sistemindeki perdeler için otuz üç harf kullanan Osman Dede'nin nota sisteminin Kantemiroğlu'nun düzenlediği notaya benzediği kaydedilmektedir. Bu sistemin özellikleri Eugenia Popescu-Judets tarafından tanıtılmış ve defterde notaları yer alan eserlerin adları verilmiştir (*Türk Musikî Kültürünün Anlamları*, s. 38-39). 3. *Ravzatü'l-i'câz fi'l-mu'cizâtü'l-müm-tâz*. 1170 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki eserde peygamberlerin mücizeleri anlatılmaktadır. Eser üzerinde Müjgân Çakır tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). Bunun dışında Osman Dede'nin tezkirelerde beş gazeliyle, bir kıtası yer almaktadır; bu şiirleri Müjgân Çakır yayımlamıştır (*İlmî Araştırmalar*, sy. 8 [1999], s. 311-313). Osman Dede'nin ayrıca *Zübde-i Makâlât-ı Şems* adlı bir çalışmasının bulunduğu kaydedilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 270).

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 311^a-312^a; Sâkıb Dede, *Sefîne*, II, 229-231; Sâlim, *Tezkiretü's-Su'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 636-638; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 132; Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 27^a; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 297-298; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 498-501; Sahih Ahmed Dede, *Mecmûâtü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 1462, vr. 80^a; Fatîn, *Tezkire*, s. 296; Hüseyin Vassâf, *Sefîne* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 72-73; V, 175-177; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 234-235; Mehmed Teflik [Mesnevihan], *Mecmûa-i Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 82^b, 83^b; *Osmanlı Müellifleri*, II, 270; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 151-156, 308-317; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 102-

143; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 173-175; a.mlf., "Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Konya 1981, s. 1-16; E. Popescu-Judetz, *Türk Musikî Kültürünün Anlamları* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1998, s. 37-42; Müjgân Çakır, *Nâyî Osman Dede: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Ravzatü'l-i'câz fi'l-mu'cizâtü'l-müm-tâz*'ı (doktora tezi, 1998), MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü; a.mlf., "Kutbu'n-Nâyî Osman Dede'nin Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 307-313; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Kutb-i Nâyî Şeyh Osman Dede ve Mi'râciyesi", *Yeni Tarih Dünyası*, II/15, İstanbul 1954, s. 615; Orhan Nasuhioğlu, "Dinî Mûsikimizin Bir Şaheseri Mi'râciyye", *MM*, sy. 292 (1974), s. 4-7; Öztuna, *BTMA*, II, 169-170.

SÜLEYMAN ERGUNER

OSMAN DEDE EFENDİ, Musullu (1840-1920)

Bestekâr ve hânende.

Musul'da doğdu. Musullu ve Musullu Âmâ Osman Dede olarak tanınır. Çocukluğunda üvey annesi tarafından gözleri kör edildi. Küçük yaşta hıfzını tamamladı, bu sebeple Hâfız Osman diye de anıldı. Daha sonra geçimini sağlamak ümidiyle İstanbul'a gitti. Mûsikiye olan kabiliyeti onun tekke ortamıyla tanışmasına vesile oldu. Bu arada Mevlevîliğe intisap etti ve çilesini tamamlayıp dedeliğe yükseldi. Bu yıllarda Zekâî Dede, Bolâhenk Nûri Bey ve Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den dinî ve din dışı mûsikiyi meşketti. Ayrıca Âmâ Ali Bey'den kanun dersi alarak kısa zamanda ileri bir seviyeye ulaştı. Mûsiki nazariyatını Muallim Kâzım Bey'den (Uz) öğrendi. Bir dönem Çemberlitaş'ta kitapçı dükkânı açarak ticaretle meşgul oldu. Dükkânının tanınmış mûsikişinasların buluşup sohbet ettikleri bir mekân haline geldiği kaydedilir. Hayatının son yıllarında Bağdat Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin edilen Osman Dede Efendi bu görevi sürdürürken 1920'de yolda geçirdiği bir kaza sonucunda hayatını kaybetti. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1918 olarak verilmektedir.

Osman Dede Efendi hânende, âyinhan, mevlidhan ve duahan olarak tanınmıştır. Aslen Arap olduğu halde Türkçe'yi güzel konuştuğu, tiz bir sese sahip olduğu, Mevlevî mûsikisini iyi bildiği, Mevlevî mukabelelerine âyinhan olarak katıldığı, pestlerden başlayıp tize doğru yükselen bir üslûpla Kur'an-ı Kerim tilâvet ettiği, zaman zaman camilerde hutbe okuduğu belirtilmektedir. Osman Dede ramazan aylarında Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kiraathanesi'nde Kemânî Memduh Efendi, Kanûnî Şem-

si Bey, Kanûnî Âmâ Ali Bey ve hânende Karabaş gibi sanatçılarla küme fasılları yapmış, Kaşıyanık Hüsâmeddin Bey, Hâfız Şevki Bey, Hâfız Osman Efendi, Hoca Ziyâ Bey ve Tanbûrî Cemil Bey gibi dönemin üstatlarıyla birlikte devlet ricâli ve zenginlerin konaklarındaki mûsiki toplanmalarına hânende, Şeyhülislam Pîrizâde Molâ Mehmed Sâhib Efendi'nin konağındaki fasıllara kanunî olarak katılmıştır. Onun çok hassas bir kulağa sahip olduğu, dinlediği sesleri bir defada eksiksiz öğrendiği, tanıştığı kişileri asla unutmadiği ve herkesle kolayca dostluk kurduğu bildirilmektedir. İbnülemin Mahmud Kemal 1917 yılında Bağdat'ta bir tesadüf sonucu onunla karşılaştığını, hiç konuşmadan elini öptüğünü, bir süre elini tuttuktan sonra kendisini tanıdığını nakleder.

Şiirle de meşgul olan Osman Dede çok sayıda na't yazmış, ebcedle tarih düşürmede hayli ustalık kazanmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâki Efendi'nin (Baykara) misafiri iken dergâhın hareminden bir kişinin gelerek o sıralarda şeyhin oğlunun doğduğunu bildirmesi üzerine o anda yirmi beş-otuz mısralık bir tarih manzumesini irticâlen okuduğu anlatılır (Özalp, II, 32). Günümüze çoğu dinî olmak üzere yirmi civarında eseri ulaşmıştır. Bunlardan hüseyinî peşrev, hüseyinî Mevlevî âyini (sadece birinci selâmı elimizdedir), hüzzam makamında ağır aksak usulündeki, "Neş'e-yâb-ı lutfun olsun bu serî şürîdemiz" mısraıyla hüzzam ve "Feryâd ki feryâdım imdâd edecek yok" mısraıyla başlayan nihâvend şarkılarla, "Eyâ sen sanma kim senden bu güftârî dehân söyler" mısraıyla başlayan bayatî-araban ilâhisi en meşhurlarındandır (eserlerinin listesi için bk. Aksüt, s. 263-264; *BTMA*, II, 171).

Osman Dede Efendi bazı kaynaklarda Hâfız Şaşı Osman ile karıştırılmaktadır. Ayrıca Arapça bir ansiklopedide Osman el-Mevsilî maddesine konu olan kişiyle aralarında bazı benzerlikler bulunmakla bir-

Musullu
Osman Dede
Efendi